

บทที่ 5

พิธีบุญกำฟ้ากับการจัดระเบียบสังคม

พิธีบุญกำฟ้า เป็นพิธีกรรมของลาวพวนบ้านพวน ที่จัดขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์เกี่ยวกับความอุดมสมบูรณ์ และความปลอดภัยจากการถูกฟ้าผ่า พิธีกรรมนี้จะจัดขึ้นทุกปีในวันขึ้น 3 ค่ำ เดือน 3 พิธีบุญกำฟ้าเป็นพิธีกรรมที่แสดงถึงเอกลักษณ์ของลาวพวนที่คงอยู่ ซึ่งเป็นตัวช่วยในการจัดระเบียบสังคม และประสานความสัมพันธ์ของลาวพวนให้คงอยู่ต่อไป โดยการสร้างความเชื่อ ซ้อยึดถือปฏิบัติ ระบบสัญลักษณ์ต่าง ๆ ตลอดจนแสดงถึงสถานภาพ บทบาทของบุคคลในสังคม อีกทั้งสัญลักษณ์ต่าง ๆ ในพิธีกรรมยังสะท้อนให้เห็นวิถีการดำรงชีวิตของชาวพวนบ้านพวนในอดีตที่ชาวพวนยังคงทำเป็นอาชีพหลัก พิธีบุญกำฟ้ายังสะท้อนให้เห็นถึงโครงสร้างทางเครือญาติ และการตั้งถิ่นฐานหลังการสมรส รวมทั้งการจัดระเบียบทางสังคมกับสิ่งเหนือธรรมชาติ นอกจากนี้ความเชื่อและซ้อยึดถือปฏิบัติยังเป็นสิ่งที่ช่วยควบคุมความประพฤติของคนในทางอ้อมด้วย

พิธีบุญกำฟ้ากับการจัดระเบียบทางสังคมในด้านการดำรงชีวิต

จากการศึกษาพิธีบุญกำฟ้า พบว่า สัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่พบในพิธีกรรม เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นโครงสร้างของ"สังคมชาวนา" สัญลักษณ์เหล่านั้นได้แก่ เกวียน รวงข้าว ฟางข้าว งอบเคียว เรือ ไชยีน ไชนอน และซ้อง สัญลักษณ์เหล่านี้เป็นสิ่งที่แสดงถึงวิถีการดำรงชีวิตในอดีตที่มีการสืบต่อเนื่องมาถึงปัจจุบัน แม้ว่าอาชีพนี้จะทำน้อยลงแล้วก็ตาม ที่มาของความหมายของสัญลักษณ์ ผู้ประกอบพิธีกรรมได้อธิบายไว้ดังนี้

ในอดีตหมู่บ้านพวนแทบทุกครัวเรือนจะประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก โดยจะปลูกข้าว 2 ชนิดคือ ทั้งข้าวเจ้า และข้าวเหนียว ด้วยเหตุที่วิถีชีวิตการกินอยู่ของคนพวนแตกต่างไปจากคนไทย จากแต่เดิมชาวพวนจะนิยมบริโภคข้าวเหนียวเป็นหลัก ดังนั้นก็จะผลิตข้าวเหนียวไว้บริโภคกันในครัวเรือน เป็นการผลิตเพื่อยังชีพเท่านั้น แต่จะปลูกข้าวเจ้าไว้ขาย นานี้ทำจะเป็นแบบนาปี โดยอาศัยน้ำจากแหล่งธรรมชาติเป็นหลัก และใช้ควายสำหรับไถ ใช้วัวลากเข็นล้อเลื่อน ในช่วงฤดูทำนาชาวนาจะตื่นตี 5 เพื่อจัดเสียบึงล้มภาระใส่เกวียนไปทำนาซึ่งอยู่เหนือหมู่บ้าน

วงจรชีวิตการทำนาในรอบ 1 ปี ของหมู่บ้านนวนแสดงให้เห็นดังตารางนี้

เดือนพฤษภาคม	เป็นช่วงรอน้ำฝน ชาวบ้านจะซุด ดายหญ้า เตรียมนาเพื่อจะหว่านกล้า ชาวบ้านจะทำนา 2 แบบ คือ นาดำ และนาหว่าน
เดือนมิถุนายน	หากฝนตกลงมามาก ก็จะหว่านอย่างเต็มที่ หากฝนยังไม่มากก็จะหว่านทีละน้อยไปเรื่อย ๆ
เดือนกรกฎาคม	เดือนนี้จะหว่านเสร็จเรียบร้อย
เดือนสิงหาคม	ฝนจะเริ่มตกชุกขึ้น ชาวบ้านจะเริ่มทำนา
เดือนกันยายน	ฝนเริ่มตกหนัก ข้าวเริ่มโต
เดือนตุลาคม	เริ่มเตรียมเกี่ยว ชาวบ้านจะคอยดูแลข้าว กำจัดหนูนานาและแมลงที่ทำลายต้นข้าว
เดือนพฤศจิกายน	ชาวบ้านบางรายก็เริ่มเกี่ยวข้าว หากข้าวสุกเต็มที่แล้ว หากยังไม่แก่เต็มที่ก็จะถอนหญ้า กำจัดวัชพืช ลงปุ๋ย กำจัดแมลง ไปเรื่อย ๆ
เดือนธันวาคม	อยู่ในช่วงที่ข้าวสุกเต็มที่แล้ว ชาวบ้านจะเก็บเกี่ยวข้าวแล้วนำไปรวมกันเพื่อนวดที่ลานกลางนาข้าว หรือกลางบ้าน โดยจะมีการลงแรงกัน
เดือนมกราคม	เก็บเกี่ยวต่อจนเสร็จ แล้วนำไปนวด หากนวดเสร็จก็เก็บเข้ายุ้งฉาง

บ้านขึ้นไปประมาณ 5 กิโลเมตร (ปัจจุบันคือหมู่ที่ 5 บ้านโคคาภิวัฒน์) จากการที่แต่เดิมการคมนาคมยังไม่สะดวก เกวียนจึงเป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่งที่ชาวพวนใช้สำหรับบรรทุกสิ่งของไปยังทุ่งนาที่อยู่ไกลจากหมู่บ้าน และยังใช้เป็นที่พักหลบแดดหลบฝนให้กับลูกที่นำมาเลี้ยงด้วย หรือแม้แต่บรรทุกผัก ปลา ข้าว ฟางข้าว ฟืน กลับไปบ้าน และในยามที่ว่างจากนาก็จะบรรทุกสินค้าไปแลกเปลี่ยนตามหมู่บ้านต่าง ๆ หรือลำเลียงข้าวเปลือกจากท้องนาไปยังแม่น้ำเพื่อบรรทุกลงเรือ

เกวียนที่เคยใช้ในหมู่บ้านพวนจะเป็นเกวียนเทียมวัวซึ่งเหมาะกับสภาพพื้นที่ตอน พวนเรียกกันว่า "กระแทะ" หรือล้อ ปัจจุบันเมื่อหมู่บ้านมีการนำเทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาใช้ เช่น รถไถรถแทรกเตอร์ จึงทำให้เลิกใช้แรงงานวัวควายและยานพาหนะล้อเกวียนด้วย เหลือเพียงแต่ร่องรอยล้อเกวียนซึ่งอยู่ใต้ถุนบ้าน หรือบ้างก็นำมาประดับตกแต่งบริเวณบ้าน

หมวกชาวพวน (งอบ) เป็นเครื่องสวมศีรษะ รูปร่างคล้ายกระจาดคว่ำ ชาวบ้านใช้ป้องกันแดดในเวลาทำงาน งอบสานด้วยตอกไม้ไผ่ กรูด้ายใบลานหรือใบตาล ส่วนบนบังปิดตำแหน่งใบลาน ภายในงอบมีรังงอบซึ่งเป็นไม้ไผ่สานเป็นทรงกระบอกโปร่งติดกับเพดานงอบ ใช้สำหรับครอบศีรษะในเวลาสวม

เคียว เป็นอุปกรณ์สำคัญในการเกี่ยวข้าว ลักษณะเป็นวงพระจันทร์

ฟางข้าว เป็นต้นข้าวแห้ง ซึ่งเป็นผลผลิตที่ได้จากการเก็บเกี่ยว โดยชาวพวนใช้เป็นเชื้อเพลิงในการหุงต้ม และใช้เป็นเชื้อเพลิงในการเผาข้าวหลาม นอกจากนี้ยังนำมาเป็นอาหารวัวด้วย ชาวบ้านเล่าให้ฟังว่าแต่เดิมทุกบ้านจะมีลอมฟางเป็นของตนเอง

การทำงานสามารถสะท้อนให้เห็นถึงการจัดระเบียบสังคมของหมู่บ้านพวน กล่าวคือในการทำงานจำเป็นต้องอาศัยแรงงานภายในครอบครัวเป็นหลัก ซึ่งจะมีการแบ่งหน้าที่กันอย่างเหมาะสม โดยชาวบ้านจะแบ่งหน้าที่กันตามสถานะทางเพศ ความแข็งแรงของร่างกาย ความสะดวกสบาย ดังนั้น บทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบในงานจึงต่างกันออกไป ฝ่ายชายทำหน้าที่ไถ หว่าน ดำ เกี่ยว ในงานที่ต้องใช้แรงงานมาก ๆ ในขณะที่ฝ่ายหญิงจะช่วยทำงานเบา ๆ เช่น มัดฟ่อนข้าว เกี่ยวข้าว หรือจัดการเรื่องอาหาร เป็นต้น ส่วนคนเฒ่าคนแก่ก็จะช่วยเฝ้าบ้าน เด็ก ๆ ก็ช่วยเลี้ยงน้อง เป็นการแบ่งเบาภาระแม่

สิ่งนี้เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงการจัดระเบียบสังคม ในด้านการแบ่งแยกแรงงานภายในครอบครัว นอกจากนี้ยังแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของคนในชุมชนที่เด่นชัดคือ การแลกเปลี่ยนแรงงานในช่วงฤดูเก็บเกี่ยว ซึ่งชาวพวนเรียกว่า "ลงแรง" หมายถึงการแลกเปลี่ยนแรงงาน

ซึ่งกันและกัน โดยที่คู่อริจะช่วยเหลือแรงงานกันในวันข้างหน้า กล่าวคือ เมื่อตกลงกันว่า จะร่วมกันเกี่ยวข้าวคร้วเรือนแรกวันใด กลุ่มแลกเปลี่ยนแรงงานจะพากันไปยังทุ่งนาและทำการ เกี่ยวข้าว ซึ่งการแลกเปลี่ยนแรงงานกัน นอกจากจะทำให้การทำงานซึ่งเป็นงานที่หนักสามารถ ลุ่่วงไปอย่างรวดเร็วและสนุกสนาน อีกทั้งยังทำให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มขึ้น ซึ่งนำไปสู่ กิจกรรมอื่น ๆ ในหมู่บ้าน เช่น มีการเอาแรงปลูกบ้าน เอาแรงในการเตรียมอาหารทำขนม ในงานบุญหรือเทศกาลต่าง ๆ ลักษณะการพึ่งพาอาศัยนี้ ทำให้ชาวพวนรักใคร่ สามัคคีกัน นอกจากอาชีพทำนาซึ่งเป็นอาชีพหลักแล้ว ในช่วงฤดูที่ว่างจากการทำนา (หลังฤดูการเก็บเกี่ยว) ชาวบ้านจะพากันไปจับสัตว์น้ำ เพราะเป็นช่วงที่น้ำลด เครื่องมือที่ชาวบ้านนำมาใช้จับสัตว์น้ำใน หมู่บ้านมีหลายประเภท ซึ่งมีลักษณะและวิธีใช้แตกต่างกัน ในที่นี้จะขอยกเพียงอุปกรณ์จับสัตว์น้ำ ซึ่งชาวบ้านนำมาใช้แสดงในพิธีกรรม ได้แก่

ไซ เป็นเครื่องมือดักปลา ทั้งปลาใหญ่และปลาเล็ก มีรูปเป็นทรงกระบอกสานด้วย เนื้อไม้ไผ่ โดยมีเส้นหวายมัดไว้อีกทีหนึ่ง แบ่งเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนหัว เปิดเป็นช่องไว้สำหรับ จับปลาออก ส่วนกลางค่อนข้างขด ภายในโปร่ง เป็นส่วนที่มีช่องสำหรับดักปลา ซึ่งประกอบ ไปด้วยงาแซงสำหรับกับปลาวายออก และส่วนสุดท้ายคือส่วนที่ปิด ไม่มีทางสำหรับปลาวายเข้า ผูกมัดด้วยเส้นหวายเป็นเปราะ ๆ มีลักษณะเรียวยาวแหลม การสานไซจะสานห่าง ๆ กันไปตามแนว นอนเพื่อกันมิให้ปลาขนาดที่ต้องการหนีเล็ดลอดออกได้ ส่วนต่าง ๆ ของไซจะถูกยึดด้วยหวายซึ่ง รัดเป็นข้อ ๆ

การวางไซดักปลา เขาจะไม่ใส่เหยื่อล่อและวางไว้โดดเดี่ยวที่กันบัง หรือหนองน้ำ แต่ จะวางไว้ในที่ซึ่งมีน้ำไหล เช่น ตามหัวคันนา โดยซุดให้เป็นช่องว่างพอที่จะวางไซได้ ให้ช่อง ดักปลาอยู่ส่วนล่างติดกับพื้นดิน หรือทำนบดิน กันปลาให้ว่ายมายังช่องน้ำไหลซึ่งวางไซดักไว้ มักจะ ใช้ไซจับปลาในฤดูน้ำจากทุ่งนา ไซชนิดนี้ชาวบ้านเรียกว่า "ไซนอน" ส่วนไซชนิดนี้จะนำไปดักปลา บริเวณแม่น้ำ

ข้อง เป็นเครื่องมือชนิดหนึ่งสำหรับใส่ปลาไว้ชั่วคราว ขณะออกหาปลา ข้องมี 2 ชนิดคือ ข้องธรรมดา มีรูปลักษณะคล้ายหม้อดิน สานด้วยเนื้อไม้ไผ่ สานกันเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีโครงไม้ไผ่วางกันเป็นกากบาทรองรับอยู่ ส่วนด้านข้างกลมและป่องออก ส่วนคอจะแคบและ ปลายจะผายออก และมีฝาที่มีก้นแหลมก้นปลากระโดดออก เวลาใช้จะผูกติดกับบันเอวหรือหัวไป

ช่องเปิด มีรูปลักษณะคล้ายตัวเบ็ด จะสังเกตเห็นส่วนปลายของช่องจะมีไม้ไผ่ติดเป็นรูปหางเบ็ดติดอยู่ ประดับเพื่อสวยงาม วัสดุและโครงสร้างต่าง ๆ คล้ายคลึงกับช่องธรรมดาทั้งสิ้น เวลาใช้จะผูกติดกับเอวเวลาจับปลาในน้ำ หรือปล่อยให้ช่องเบ็ดนี้ลอยตามไป

ในหมู่บ้านจะพบช่องทั้ง 2 ชนิดนี้ ปัจจุบันยังคงใช้อยู่ สำหรับพิธีบุญกำฟ้านี้จะนำช่องธรรมดามาเป็นเครื่องประกอบพิธี

เรือ เป็นยานพาหนะที่สำคัญที่ชาวพวนจะใช้ออกไปจับสัตว์ในแม่น้ำ นอกจากนี้ชาวพวนยังใช้เรือเป็นยานพาหนะในการคมนาคมติดต่อ หรือส่งสินค้าไปขายเนื่องจากการตั้งบ้านเรือนของชาวพวนอยู่ติดริมแม่น้ำเจ้าพระยา อีกทั้งแต่เดิมในหมู่บ้านพวนจะมีคลองพวน ตัดผ่านหมู่บ้าน ซึ่งในช่วงนั้นการคมนาคมทางบกยังไม่สะดวก (ถนนลูกรัง) ไม่มีรถประจำทางรับส่งภายในหมู่บ้าน ชาวพวนจึงใช้เรือเป็นยานพาหนะที่สำคัญในการติดต่อกับเพื่อนบ้านทั้งในหมู่บ้าน และนอกหมู่บ้าน รวมถึงโลกภายนอกด้วย ยายสง่า เรืองเดช อายุ 82 ปี เล่าว่า แต่เดิมนั้นเมื่อจะเดินทางมากรุงเทพฯ ก็จะต้องนำสิ่งของ สัมภาระต่าง ๆ ลงเรือตอนเย็น และนอนค้างคืนในเรือ 1 คืน จนกระทั่ง 5.00 นาฬิกา จึงจะถึง ปัจจุบันแม้ว่าจะมีรถประจำทางรับส่งคนภายในหมู่บ้าน แต่ชาวบ้านก็ยังคงใช้เส้นทางเรือในการคมนาคม โดยเฉพาะเส้นทางติดต่อระหว่างหมู่บ้านกับตำบลโรงช้าง จะมีชาวบ้านรับจ้างพายเรือรับส่งข้ามฝาก รวมทั้งมีการนำแพขนานยนต์เข้ามาใช้รับส่งรถข้ามฝากด้วย ซึ่งใช้เวลาประมาณ 5 นาทีเท่านั้น ทำให้การคมนาคมระหว่างหมู่บ้านกับตำบลใกล้เคียงสะดวกรวดเร็วขึ้น ซึ่งหากใช้เส้นทางคมนาคมทางรถยนต์ไปตำบลโรงช้าง หรือสถานที่ใกล้เคียงจะต้องขับรถอ้อมไปประมาณ 18 กิโลเมตร ดังนั้นชาวบ้านจะนิยมใช้เส้นทางนี้มากกว่า อย่างไรก็ตามแม้ว่าถนนภายในหมู่บ้านจะสะดวกขึ้น แต่ชาวบ้านหลายบ้านก็ยังคงมีเรือไว้ใช้ในการจับสัตว์น้ำ ดังจะเห็นได้ว่าตามบ้านเรือนจะมีเรือพายจอดอยู่

การจับสัตว์น้ำนอกจากจะเป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงการดำรงชีพที่ต้องสัมพันธ์กับธรรมชาติแล้วยังสะท้อนให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของหมู่บ้าน จากการพูดคุยคุณยายหลายท่านเล่าให้ฟังว่าในอดีตที่ยังไม่มีการกั้นเขื่อนชลประทาน ในแม่น้ำจะมีสัตว์น้ำชุมชุมมาก มีทั้งปลาดุก ปลาช่อน สวาย เทโพ และอื่น ๆ โดยเฉพาะปลาสวายจะว่ายกันเป็นแพ (ฝูง) กุ้งจะตัวใหญ่มาก เมื่อครอบครัวใดอยากได้สัตว์น้ำมาทำอาหารก็จะนำอุปกรณ์ต่าง ๆ ตรงไปที่แม่น้ำ ลงเรือพายไปวางกับดัก โดยใช้เวลาไม่นานก็จะได้สัตว์น้ำมากพอที่จะนำมาบริโภคในครอบครัวได้ และแบ่งปันให้กับเครือญาติหรือเพื่อนบ้านในละแวกนั้น โดยมีต้องซื้อหาด้วยเงินทอง ซึ่งเพื่อนบ้านก็จะมีการ

แลกเปลี่ยน หรือตอบแทนให้เป็นสิ่งของ เป็นการแสดงถึงน้ำใจที่มีต่อกัน หากสัตว์น้ำที่จับได้มี มากเกินความต้องการที่จะบริโภคในวันนั้น (เก็บไม่ได้ ไม่มีตู้เย็น) เช่นปลาสร้อย ก็จะนำมาทำ เป็นน้ำปลา ปลาร้า หรือไล่ตะเกียง (แต่เดิมนิยมไม่มีไฟฟ้า)

นอกจากการจับสัตว์น้ำในช่วงที่ว่างจากการทำนาแล้ว ชาวบ้านจะนำเอาวัสดุจาก ธรรมชาติ เช่น ไม้ไผ่มาจักสานเครื่องใช้ไม้สอยต่าง ๆ เช่น ลอบ ไซ ตระกร้า กระบุง ไม้ใช้ในครัวเรือน หากมีคนในหมู่บ้านต้องการก็จะมีแลกเปลี่ยนเป็นสิ่งของ เช่น นำข้าว 1 ถัง มาแลกเปลี่ยนกับกระบุง 2 ใบ เป็นต้น ซึ่งจะเห็นว่าเครื่องจักสานที่ชาวบ้านเคยใช้ในอดีต ปัจจุบันบางอย่างก็ยังคงมีใช้อยู่ในหมู่บ้าน แต่บางส่วนก็ได้หมดความสำคัญลงไป เพราะมีวัสดุ เครื่องใช้พลาสติกเข้ามาแทนที่ แต่อุปกรณ์ที่ไม่มีใช้แล้วในปัจจุบัน ชาวบ้านก็ยังคงช่วยกันเก็บรักษา อนุรักษ์ไว้ในศูนย์วัฒนธรรมของหมู่บ้าน เพื่อให้ลูกหลานพวนได้รู้จัก พอถึงช่วงเทศกาลบุญกำฟ้า ก็จะมาเอาเครื่องมือต่าง ๆ เหล่านี้มาจัดประกอบพิธี เพื่อ ต้องการสื่อให้เห็นถึงอาชีพดั้งเดิม ที่มี แบบแผนการดำเนินชีวิตพึ่งพาอาศัยกัน เกื้อกูลกัน เสมือนเครือญาติใกล้ชิดกันทั้งหมู่บ้านตลอดจน การดำรงรักษาเอกลักษณ์ทางด้านวัตถุของลาวพวนให้คงอยู่ต่อไป

อย่างไรก็ตามแม้ว่าโครงสร้างอาชีพของหมู่บ้านจะเปลี่ยนแปลงไป จากแต่เดิมที่เคย ทำนาก็เปลี่ยนไปประกอบอาชีพอื่น ๆ เช่น รับราชการ ค้าขาย รับจ้าง เป็นต้น แต่ชาวพวนก็ยัง คงยึดถือปฏิบัติพิธีบุญกำฟ้าอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้พิธีกรรมยังได้สะท้อนถึงค่านิยมในด้านความกตัญญู รู้คุณค่าของสิ่งที่มีชีวิต (ข้าว) เป็นการเตือนลูกหลานในทางอ้อมว่าให้รู้จักการประหยัด อดออม มัธยัสถ์ ดังจะเห็นได้จาก ห้ามกินข้าวเหลือ เพราะถือว่าการทำนาคือสิ่งที่ยากลำบาก ดังนั้น จึงต้องเห็นคุณค่าของข้าว นอกจากนี้ยังต้องการที่จะบอกกับลูกหลานถึงความสามัคคี ความเป็น หมู่พวกเดียวกันของหมู่บ้านพวนที่จะแสดงให้เห็นถึงวิถีชีวิตของคนในอดีต

พิธีบุญกำฟ้าสะท้อนให้เห็นโครงสร้างทางเครือญาติ

พิธีกรรมยังสะท้อนให้เห็นภาพโครงสร้าง และการจัดระเบียบที่สำคัญในสังคมลาวพวน เป็นแบบ matrilineal คือภายหลังการแต่งงาน ฝ่ายชายจะต้องย้ายเข้ามาอยู่ที่บ้านของฝ่ายหญิง เพื่อช่วยครอบครัวของฝ่ายหญิงทำงาน แต่ในขณะเดียวกันความสัมพันธ์ทางเครือญาติก็เป็นแบบ matrilineal ด้วย นั่นคือการให้ความสำคัญทางด้านญาติฝ่ายหญิงเป็นหลักซึ่งเห็นได้จากบทบาท

ของเพศหญิงในชีวิตประจำวัน ตั้งแต่การเป็นผู้รับผิดชอบงานบ้านทุกอย่าง ไม่ว่าจะเป็นเรื่องอาหารการกิน ทุกข์สุขของคนในครอบครัว อบรมเลี้ยงดูถ่ายทอดจริยธรรม ประเพณีวัฒนธรรม ให้แก่บุตร รับรู้เรื่องราวปัญหาต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน มีอำนาจในการตัดสินใจร่วมกับสามี หรือในขณะที่สามีออกไปทำงานนอกบ้านก็จะทำหน้าที่ตัดสินใจในเหตุการณ์ที่สำคัญ โดยมีต้องปรึกษากับสามี ในฐานะผู้เป็นเจ้าของหมู่บ้าน และในปัจจุบันบทบาทหน้าที่ของฝ่ายหญิงยังแสดงให้เห็นเด่นชัดในรูปของกำนันผู้หญิง ที่ทำหน้าที่ปกครองดูแลทุกข์สุขของคนในหมู่บ้าน นอกจากนี้การให้ความสำคัญกับญาติทางฝ่ายหญิงยังปรากฏชัดเจนอยู่ในพิธีกรรม ดังเช่น พิธีกรรมเกี่ยวกับชีวิตในพิธีศพ เมื่อญาติผู้ใหญ่เสียชีวิต กระดูกหรืออัฐิจะนำมาเก็บบูชาไว้ที่บ้านญาติฝ่ายหญิง หรือแม้แต่ในพิธีกรรมเกี่ยวกับการเกษตร หรือผลผลิตในไร่นา ดังเช่น พิธีกรรมรับขวัญข้าวเข้ายุ้งฉาง* ก็เป็นพิธีกรรมในหมู่คนพวนที่มีข้อห้ามมิให้ผู้ชายไปรับขวัญข้าวแม่โพสพเข้ายุ้งฉาง แม้ว่าผู้ชายจะเป็นผู้ที่มีหน้าที่รับผิดชอบต่อผลผลิตในไร่นาโดยตรงก็ตาม แต่ในขณะที่เดียวกันความสำเร็จของผลผลิตในไร่นายังขึ้นอยู่กับบทบาทของฝ่ายหญิงด้วย และที่สำคัญการให้ความสำคัญกับทางฝ่ายหญิงยังปรากฏชัดเจนเกือบทุกขั้นตอนในพิธีปลูกข้าว นับตั้งแต่การจะประกอบพิธีกำฟ้าขึ้นในหมู่บ้าน หรือการประกอบพิธีกรรมอื่น ๆ จะต้องให้ตัวแทนแม่บ้านพวนไปทำพิธีบอกกล่าวแก่ผีบรรพบุรุษเสียก่อนหรือการจัดเตรียมอาหาร เครื่องเซ่นไปทำบุญ หรือการทำพิธีเซ่นไหว้ผีบรรพบุรุษ การแห่แม่โพสพ ตลอดจนการประกอบพิธีกรรมบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในครัวเรือน เช่น การบูชาแม่เตาไฟ แม่บันได หรือการทำพิธีเสียดั้งก็จะ เป็นหน้าที่ของผู้หญิงซึ่งส่วนใหญ่จะมีสถานภาพเป็นแม่บ้านขึ้นไป เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมส่วนผู้ประกอบพิธีกรรมการแสดงการจีข้าวจีมักเป็นเด็กสาวในหมู่บ้าน ที่บ่งชี้ให้เห็นถึงสถานภาพบทบาทที่ต้องรับผิดชอบในการทำบุญตามทัศนะของพุทธศาสนา นอกจากนี้การให้ความสำคัญกับเพศหญิงในสังคมลาวพวนยังแสดงออกมาในระบบความเชื่อ ดังเช่น การใช้สรรพนามเรียกผีบรรพบุรุษว่า คุณตาคุณยาย แสดงออกถึงความเป็นเครือญาติร่วมกัน แบบ matrilineal descent คือการสืบสายตระกูลทางฝ่ายหญิง หรือการใช้คำว่า "แม่" เรียกสิ่งที่ดีงามตามธรรมชาติ เพื่อยกย่องเทอดทูนในฐานะเป็นผู้ให้กำเนิดหล่อเลี้ยงชีวิต เช่น แม่แม่โพสพ แม่ธรณี แม่บันได แม่เตาไฟ เป็นต้น ความหมายของคำว่า "แม่" ในลักษณะนี้แสดงให้เห็น

* การรับขวัญข้าวเข้ายุ้งฉาง รายละเอียดของพิธีกรรมรวบรวมไว้ในภาคผนวก

ชัดเจนว่า สังคมลาวพวนแต่โบราณได้มีการยกย่องให้เกียรติเพศหญิง ในทางตรงกันข้ามแม้ว่า โครงสร้างของหมู่บ้านจะให้ความสำคัญกับฝ่ายหญิงเป็นหลัก แต่ก็ได้หมายความว่า สถานภาพ บทบาทของเพศหญิงจะสูงกว่าผู้ชาย ดังจะเห็นได้จากขั้นตอนการบวงสรวงเทวดา ซึ่งเป็นขั้นตอน ที่สำคัญในพิธีบุญกำฟ้า ผู้ที่จะทำหน้าที่เป็นผู้นำในการบวงสรวงเทวดาจะเป็นเพศชายสูงอายุ มีการศึกษาสูง มีหน้าที่การงานดี ประพฤติตัวอยู่ในศีลธรรม เป็นบุคคลที่ชาวบ้านให้การยอมรับ และที่สำคัญเป็นผู้ที่ผ่านการบวชมาแล้ว ซึ่งจะเป็นผู้ที่เหมาะสมในการทำพิธีนี้ จะเห็นได้ว่าผู้หญิง ไม่มีสิทธิ์ เพราะมิได้ผ่านการบวช

จะเห็นได้ว่าพิธีบุญกำฟ้านอกจากจะแสดงให้เห็น โครงสร้างทางสังคมของหมู่บ้านพวนแบบ matrilineal แล้ว พิธีกรรมยังแสดงให้เห็นถึงการจัดสถานภาพบทบาทของคนในสังคมด้วย คนที่จะทำหน้าที่ใด จะขึ้นอยู่กับเพศ อายุ ความเคร่งครัดในศาสนา ซึ่งจะมีการกำหนดหน้าที่ อย่างเหมาะสม แม้ว่าผู้ชายจะเข้าร่วมในพิธีบุญกำฟ้าด้วย แต่ก็ เป็นเพียงการช่วยเหลืออำนวยความสะดวก ซึ่งก็มีได้มีบทบาทเท่าผู้หญิง

การจัดระเบียบสังคมกับสิ่งเหนือธรรมชาติ

ความเชื่อในพิธียังเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงการจัดระเบียบลำดับ ชั้นของสิ่งเหนือธรรมชาติในสังคมลาวพวน โดยสะท้อนให้เห็นจากขั้นตอนต่าง ๆ ในพิธีกรรมดังนี้

พิธีบวงสรวงเทวดา ชาวพวนถือว่า เทวดา* เป็นผีชั้นสูง ซึ่งอยู่บนฟ้าหรือสวรรค์ เป็นผู้ที่คอยควบคุมเกี่ยวกับฟ้าฝน เมื่อจะทำพิธีบวงสรวงบูชา ก็จะต้องจัดให้เหมาะสม เช่น บน

* เสฐียรโกเศศ ได้กล่าวว่า "เทวดาอารักษ์มหลักหลักเมือง หมายถึง ผีฟ้า และผีชั้นผู้ดี มาเปลี่ยนเป็นเทวดาเมื่อมีการนับถือพุทธศาสนา" ปราณี วงษ์เทศ (2534) ได้กล่าวถึงผีฟ้าว่า เป็นผีที่อยู่บนฟ้า บางทีก็เรียกกันว่าผีฟ้าพญาแถน เป็นผีบรรพบุรุษของกลุ่มชนชาติไทยลาวที่เชื่อว่าเป็นผู้ใหญ่บนสวรรค์และเป็นผู้ให้กำเนิดชีวิต และสรรพวิทยาการทุกอย่างในโลก รวมทั้งมีอิทธิพลที่จะดลบันดาลทุกข์ สุข ให้มนุษย์บนพื้นโลก อีกด้วย ในพิธีขอฝนจะมีการอ้อนวอนบนบานแถนให้ฝนตก หรือการทำพิธีรำผีฟ้าเพื่อรักษาโรค รายละเอียดการรำผีฟ้ารวบรวมไว้ในภาคผนวก

ศาลเพียงตา จะแสดงสัญลักษณ์ของเทวดา ได้แก่ ร่มลัปถน ฉัตร หมอนสามเหลี่ยม ผ้าอาสน์ ตลอดจนเครื่องบัตริณลีที่ตรงตามหลักศาสนา เช่น ในขั้นตอนการบวงสรวงเทวดาจะต้องมีบายสีปากชาม เป็นต้น โดยขั้นตอนของการบวงสรวงเทวดาเป็นการแสดงให้เห็นถึงความเชื่อแบบศาสนาพราหมณ์ซึ่งแต่เดิมพิธีบุญกำฟ้าจะไม่มีขั้นตอนนี้ แต่หลังจาก 10 กว่าปี ที่ผ่านมาเมื่อททท ได้มีส่วนเข้ามาอนุรักษ์ฟื้นฟูประเพณีลาวพวน จึงทำให้มีขั้นตอนการบวงสรวงเทวดาเพิ่มขึ้นมาเพื่อเป็นการเพิ่มความศักดิ์สิทธิ์เป็นศรีให้กับงานบุญกำฟ้า

พิธีแห่แม่โพล เป็นพิธีกรรมที่จัดทำขึ้นเพื่อบูชาแม่โพล หรือเทพเจ้าประจำรวงข้าว เป็นพิธีกรรมที่จัดในช่วง 10 กว่าปีที่ผ่านมา โดยจัดขบวนแห่เป็นการให้เกียรติแก่เทพประจำข้าว เพื่อจะได้บันดาลให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ขึ้นในนา พิธีแห่แม่โพลเป็นพิธีที่จัดขึ้นใหม่ เพื่อเป็นการสร้างความเอิกเกริกให้กับงานบุญกำฟ้า

พิธีเซ่นไหว้ผีบรรพบุรุษ เป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นเพื่อบูชาผีบรรพบุรุษประจำหมู่บ้าน ถือว่าเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติ ที่คอยดูแลทุกข์สุขให้กับคนในหมู่บ้าน พิธีกรรมนี้ทำกันมาตั้งแต่ในอดีต โดยเครื่องเซ่นที่นำมาเลี้ยงผีบรรพบุรุษจะเป็นอาหารที่ชาวบ้านรับประทานในชีวิตประจำวัน และขั้นตอนในการประกอบพิธีกรรมก็ไม่ยุ่งยากซับซ้อน ไม่มีการกำหนดเป็นทางการ

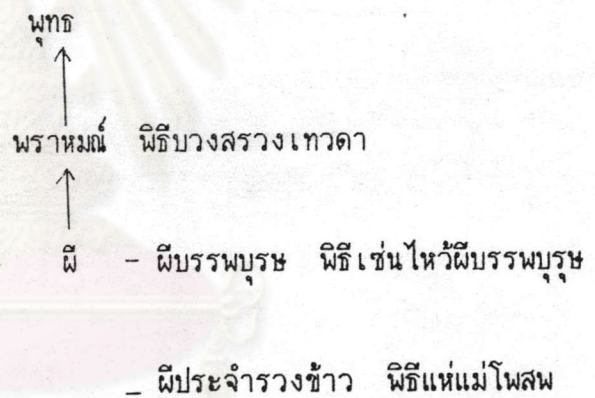
พิธีบูชาเครื่องมือเครื่องใช้ เป็นพิธีกรรมที่จัดทำขึ้นเพื่อบูชาผีบันได ผีเตาไฟ ถือว่าเป็นสิ่งเหนือธรรมชาติประจำเครื่องมือเครื่องใช้ ที่สามารถจะบันดาลความอุดมสมบูรณ์มาให้ เป็นพิธีกรรมที่ทำกันในครัวเรือน

พิธีเลี้ยงแล้ง เป็นพิธีกรรมที่จัดทำขึ้นเพื่อบูชาผีประจำแม่น้ำหรือตามแหล่งน้ำในหมู่บ้าน โดยถือว่าผิน้ำเป็นสิ่งเหนือธรรมชาติประจำแม่น้ำ ที่จะให้ความอุดมสมบูรณ์ในเรื่องน้ำ และช่วยดับทุกข์โศกของคนในหมู่บ้าน เป็นพิธีกรรมที่ทำในครัวเรือน

จะเห็นได้ว่าพิธีกรรมต่าง ๆ ที่กล่าวมาเป็นพิธีที่จัดขึ้นเพื่อบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์เหนือธรรมชาติประจำสถานที่ต่าง ๆ ตามความเชื่อของลาวพวนบ้านพวน โดยในแต่ละขั้นตอนของพิธีกรรมจะมีส่วนเกี่ยวข้องกับไสยศาสตร์ ทั้งนี้เพื่อจะสื่อถึงสิ่งเหนือธรรมชาติ เพื่อดลบันดาลให้เกิดสิ่งที่ดีหวัง และในพิธีกรรมจะแสดงให้เห็นถึงการจัดลำดับชั้นอำนาจความศักดิ์สิทธิ์ของสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยจะเห็นได้จากกระบวนการของพิธีกรรม ที่อยู่อาศัย อาหาร สิ่งของหรือสัญลักษณ์ที่ใช้ในพิธีกรรม เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงอำนาจ สถานภาพ ความสูงต่ำลำดับชั้นของสิ่งเหนือธรรมชาติ โดยชาวพวนเชื่อว่า เทวดาเป็นสิ่งเหนือธรรมชาติชั้นสูงสุด ซึ่งจะอยู่ในขั้นตอนของการบวงสรวงเทวดา

การจัดพิธีกรรมก็จะดูมีความเป็นพิธีการมากกว่าพิธีกรรมอื่น ๆ สถานภาพที่รองลงมาก็เป็นผีบรรพบุรุษ ผีประจำรวงข้าว ผีน้ำ และผีประจำเครื่องมือเครื่องใช้ อย่างไรก็ตามความเชื่อทาง พุทธศาสนา ซึ่งได้แก่ พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ก็ยังคงเป็นความเชื่อที่เหนือสิ่งอื่นใด ไม่ว่าจะ เป็นตามสถานภาพความศักดิ์สิทธิ์ ความมีอำนาจ ซึ่งถือว่าเป็นระบบความเชื่อของคนพวนใน หมู่บ้านพวน มีลักษณะแบบพุทธ พราหมณ์ ผี ภายใต้โครงสร้างอันเดียวกัน ไม่ขัดแย้งกัน มีการแบ่ง หน้าที่อย่างเป็นระบบ ทั้งนี้เพราะความเชื่อต่าง ๆ เหล่านี้มีหน้าที่ตอบสนองความต้องการของคนใน ชุมชนนั้น

แผนภาพที่ 7 แผนภูมิแสดงโครงสร้างการจัดลำดับชั้นอำนาจและความศักดิ์สิทธิ์ ตามความเชื่อในสังคมลาวพวน

ศูนย์วิทยทรัพยากร - ผีน้ำ พิธีเสี้ยแล้ง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย - ผีเครื่องมือเครื่องใช้

พิธีกรรมยังแสดงให้เห็นค่านิยมในการเชื่อถือโชคลาง และนำเสียงที่ได้ยินตามทิศทางต่าง ๆ มาทำนายเหตุการณ์ความอุดมสมบูรณ์ในหมู่บ้าน นอกจากนี้พิธีกรรมมีส่วนช่วยลดความขัดแย้งขึ้นในสังคม ซึ่งเห็นได้จากข้อยึดถือปฏิบัติในวันกำฟ้าที่ว่า ห้ามทะเลาะเบาะแว้งกัน หากใครฝ่าฝืนจะทำให้ฟ้าผ่าตาย พิธีกรรมช่วยกระชับความสัมพันธ์ของคนในกลุ่มให้มีความรักใคร่ปรองดองกัน ช่วยเหลือกัน โดยใช้อำนาจเหนือธรรมชาติ (ฟ้าผ่า) มาเป็นเครื่องควบคุมสังคมทางอ้อม และการให้ความเคารพยกย่องผู้อาวุโส เห็นได้จากเมื่อจะทำกิจที่สำคัญในหมู่บ้าน จะต้องทำพิธีบอกกล่าวแก่ผีบรรพบุรุษก่อน ซึ่งถือว่าเป็นการให้เกียรติแก่เจ้าของบ้าน ซึ่งต้องให้ความสำคัญที่สุด หากละเลยฝ่าฝืนไม่ปฏิบัติก็จะมีการถูกลงโทษ ทำให้มีอันเป็นไปต่าง ๆ นานา ดังเช่นกรณีเหตุการณ์เมื่อพ.ศ. 2534 ชาวบ้านเล่าให้ฟังว่าวันกำฟ้าชาวบ้านได้ว่าจ้างวงกลองยาวนอกหมู่บ้านให้มาเล่นถวายคุณตาคุณยาย ก่อนที่จะเล่นหัวหน้านางมิได้ทำพิธีบอกกล่าวแก่ศาลก่อน เมื่อถึงช่วงประกอบพิธีกรรมก็บรรเลงเพลงอย่างสนุกสนาน จนกระทั่งเวลาผ่านไปครึ่งชั่วโมง มีกอลองคนหนึ่งล้มลงท่ามกลางฝูงคนที่กำลังร่ายรำอยู่ มีอาการชักดิ้นชักงอ เลือดไหลออกทางจมูกและปาก ชาวบ้านจึงช่วยกันนำส่งโรงพยาบาล จากนั้นพิธีเลี้ยงคุณตาคุณยายก็ยังคงดำเนินไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งอีก 10 นาทีต่อมา มีกอลองอีกคนหนึ่งล้มลงและสลบไป ชาวบ้านตกใจมากเชื่อว่า เกิดจากอำนาจของคุณตาคุณยายทำให้เป็นไปเพราะสาเหตุที่ไม่ทำพิธีบอกกล่าวท่านก่อน จากนั้นวงกลองยาวต่าง ๆ ที่มาเล่นจึงต้องทำพิธีบอกกล่าวแก่ผีบรรพบุรุษก่อนทุกครั้ง

จะเห็นได้ว่าในสังคมลาวพวนแม้ว่าผู้หญิงจะเป็นเจ้าของมรดกที่ดิน อีกทั้งเป็นผู้ที่สืบทอดขนบธรรมเนียมประเพณีต่าง ๆ ตลอดจนเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในพิธีกรรมต่าง ๆ มากมาย แต่ผู้ชายกลับเป็นผู้ที่มีอำนาจในครอบครัว และสถานภาพทางสังคมที่สูงกว่า

ดังนั้นพิธีบุญกำฟ้า เป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นเพื่อแสดงถึงอำนาจและความสำคัญของผู้หญิงเห็นได้จาก ขั้นตอนส่วนใหญ่ของพิธีกรรมจะทำโดยผู้หญิง และในวันนั้นผู้หญิงจะมีอิสระเสรีภาพมากกว่าในเวลาปกติ เช่น จะเห็นพวกผู้หญิงตีหม้อในช่วงการร่ายรำเลี้ยงผีบรรพบุรุษหรือการร้องรำทำเพลงของกลุ่มคุณยายสูงอายุ ตลอดจนการแต่งกายที่ผิตัววัย เช่น นำดอกไม้มาทัดหูให้ดูเป็นสาว หรือเกล้าผมเกล้าให้เหมือนเด็ก ซึ่งในชีวิตประจำวันคนเผ่าคนแก่ในสังคมพวนจะปฏิบัติตนอยู่ในฐานะเบียบสังคมอย่างเคร่งครัด เพื่อเป็นแบบอย่างแก่ลูกหลานและยึดมั่นในศีลธรรมสังเกตจากการวางตัวที่สงบเสงี่ยม เรียบร้อยไปพึ่งเทศน์ทำบุญที่วัดทุกวันซึ่งเป็นสถานภาพที่ลูกหลานให้ความเคารพนับถือในชุมชน นอกจากนี้พิธีบุญกำฟ้ายังเป็นการเปิดโอกาสให้หนุ่มสาวได้พบปะกัน

ซึ่งนำไปสู่การแต่งงานกัน สิ่งเหล่านี้ถือเป็นการปลดปล่อยคนให้หลุดพ้นจากกฎเกณฑ์ข้อบังคับหรือบรรทัดฐานทางสังคมชั่วคราว ด้วยการแสดงพฤติกรรมที่สวนทางกับบรรทัดฐานทางสังคม ซึ่งถือว่าเป็นพิธีกรรมเป็นตัวช่วยผ่อนคลายความตึงเครียดของคนในสังคม

จากที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่า ในการทำนาซึ่งเป็นภาระกิจที่สำคัญของหมู่บ้าน แม้ว่าผู้ชายจะมีบทบาทหน้าที่รับผิดชอบงานในนาโดยตรง แต่ในความเป็นจริงผู้หญิงก็เป็นผู้ที่มีส่วนรับผิดชอบต่อผลผลิตนั้นด้วย โดยมีบทบาทอยู่เบื้องหลังความสำเร็จ แต่เนื่องจากกระบวนการทางสังคมหลาย รวมทั้งความเชื่อทางศาสนา เช่น ผู้ชายเท่านั้นที่บวชสืบทอดศาสนาได้ และเหตุผลทางด้านความแข็งแรง ผู้ชายจึงมีบทบาทและสถานะที่สูงกว่าผู้หญิง

พิธีบุญกำฟ้า เป็นพิธีที่เกี่ยวข้องกับสังคมเกษตรกรรมลาวพวน ที่แสดงให้เห็นถึงความเชื่อที่เน้นความสำคัญของเพศหญิงที่มีต่อวิธีการผลิตและความสำคัญในฐานะที่เป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ ที่ทุกคนมาร่วมในพิธีต่างมีพื้นฐานอยู่บนความเชื่อเดียว

สัญลักษณ์ทางด้านวัตถุเป็นสิ่งที่มีความหมายต่อสังคมลาวพวน และสะท้อนให้เห็นการจัดระเบียบและโครงสร้างทางสังคม

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย